

Marisca Milikowski

Zappen tussen Kluivert en Hakan.

Turkse jongeren & satelliet TV

1 Inleiding

Mijn bijdrage gaat over Turkse jongeren en satelliettelevisie. U kent waarschijnlijk de zorgelijke verhalen. Turkse mensen hier - en dat zijn er zo'n 300.000 - zouden door het kijken naar Turkse zenders op allerlei manieren vervreemden van Nederland. Politiek: ze zouden aangespoord worden tot rechts chauvinisme. Godsdienstig: ze zouden fundamentalistisch opgejut worden. Meer in het algemeen: dit zou ten koste gaan van de integratie in Nederland, die toch al niet probleemloos verloopt.

Mijn stelling is dat het omgekeerde ook kan gebeuren: het kijken naar Turkse televisie, wat eigenlijk pas een paar jaar goed mogelijk is, wordt volgens mij door veel jonge mensen benut om uit hun getto van zogeheten 'eigen' cultuur te treden. Het kan ze wijzer maken over de moderne wereld, en hun plaats erin.

Om uit te leggen hoe dat mogelijk is ga ik eerst een cijfermatig uitstapje naar Amsterdam met u maken. We gaan kijken naar de veranderingen in de samenstelling van de bevolking. Vervolgens bespreek ik de gevolgen van die ontwikkeling voor het Nederlanderschap, en het idee daarvan. Tot slot bespreek ik een aantal recente bevindingen omtrent de invloed van televisie op Turkse jongeren.

2 Een beeld van Amsterdam

Dertig jaar geleden was Nederland nog voor het overgrote deel "Nederlands". Dat is razendsnel veranderd, vooral in Amsterdam. Op dit moment is zestig procent van de jeugd van Amsterdam van uitheemse (allochtone) afkomst. Het is dus geen wonder als het de mensen soms enigszins duizelt, en dat geldt voor nieuwe zowel als oude Nederlanders.

De volgende tabel geeft een goed beeld van de veranderingen die gaande zijn, er die eraan zitten te komen.

Tabel 1: De veranderende etnische samenstelling van de hoofdstedelijke bevolking.

leeftijd	Autochtone Nederlanders	Surinamers, Turken, Marokkanen en Antillianen
70 - 75	84 %	4 %
45 - 50	62 %	16 %
20 - 25	53 %	27 %
15 - 20	36 %	44 %
baby's	39 %	39 %

Voor ik de gegevens in deze tabel bespreek wil ik eerst kort iets over de begrippen zeggen. De 'autochtone Nederlanders' vormen een categorie waartoe ik mezelf met mijn twee in dit land geboren ouders ook mag rekenen. Maar wie ik er volgens deze meest gangbare definitie niet toe mag rekenen is mijn overleden schoonvader, dr. H. Ph. Milikowski. Hij was weliswaar een Nederlandse socioloog, die zelf in Nederland geboren was, maar zijn ouders waren hier in het begin van de eeuw binnengekomen als vluchtelingen voor de anti-joodse pogroms in Litouwen en Polen. Hij was dus èn onmiskenbaar een Nederlander, èn een allochtoon. Iets dergelijks geldt nu voor vele van de 'nieuwe Amsterdammers' die bij elkaar de rechterkolom van tabel 1 vormen.

Laten we eens door de tabel heenlopen bij wijze van versnelde tijdreis. Deze tabel geeft overigens niet de hele bevolking van Amsterdam weer. Ik heb er een paar leeftijdsgroepen uitgelicht, om de snelle ontwikkeling te illustreren.

Van de gepensioneerde tussen 70 en 75 jaar is 84 procent 'gewoon Nederlands'. Slechts 4 procent behoort tot de vier genoemde groepen en verreweg de meesten van hen zijn Surinamers. De eerste gastarbeiders hebben namelijk deze leeftijd nog niet bereikt. Dat geeft een verhouding autochtoon - allochtoon van 21 staat tot 1.

Dan maken we een tijdsprong naar de naoorlogse generatie, de babyboomers. Van hen is 62 procent autochtoon Nederlands. Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen maken samen 16 procent uit van deze leeftijdscategorie. Dat geeft een verhouding van ongeveer 4 staat tot 1. Vervolgens pakken we de studentengeneratie, de jongeren tussen 20 en 25 jaar. Van hen is 53 procent is Nederlands en 27 procent is Surinamer, Marokkaan, Turk of Antilliaan. De verhouding is nu 2 staat tot 1 geworden. Maar kijk nu eens naar de nog iets jongere groep. Deze kleine stap in de tijd betekent een grote stap voor de Amsterdamse mensheid. Van de scholieren en andere jongeren tussen 15 en 19 jaar 36 procent is Nederlands. Maar liefst 44 procent is Surinamer, Marokkaan, Turk of Antilliaan. De verhoudingen zijn omgedraaid!

Bij de nieuwgeboren baby gaat het inmiddels gelijk op: 39 procent van hen zijn autochtone Nederlanders en 39 procent zijn...ja wàt eigenlijk precies? Toekomstige schoonvaders, zou je kunnen zeggen.

3 "Nederlanderschap" opnieuw bekeken

Aan de hand van het eenvoudige model hieronder wil ik die 'ja wat eigenlijk' vraag nu iets uitvoeriger bespreken. Wat bedoelen we eigenlijk precies als we het over Nederlanders hebben? Volgens mij zet dit begrip ons dikwijls op het verkeerde cognitieve been. Ik zei het hierboven al: die jonge nieuwkomers zijn ook de toekomstige schoonvaders of schoonmoeders van onze eigen kleinkinderen. Zij zijn het Nederland van straks; dat kunnen we niet vaak genoeg tot ons laten doordringen. Laten we de zaken eens als volgt beschouwen.

Nederlanders			
nederlanders	surinamers	turken	marokkanen

Deze indeling maakt het mogelijk te onderscheiden tussen Nederlanders met een hoofdletter, als overkoepelende categorie, en nederlanders met een kleine letter, als subcategorie. Andere subcategorieën zijn turken met een kleine letter, surinamers met een kleine letter, marokkanen met een kleine letter, etcetera. Je zou de hoofdcategorie Nederlanders kunnen vergelijken met bijvoorbeeld de hoofdcategorie muziekinstrumenten, die eveneens gevormd wordt uit vele subcategorieën, zoals piano's, gitaren, trommels en violen.

Er is natuurlijk wel een verschil. Want vraag je aan een gitaar: ben jij muziekinstrument, dan zegt hij ja. Maar vraag je aan een marokkaan met een kleine letter: ben jij een Nederlander, dan zegt hij nee. Dat gebeurde althans toen ik die vraag stelde aan een in mijn oren manifest Amsterdamse student die deelnam aan mijn seminar. Nee, zei hij ik ben Marokkaan. Blijkbaar werd het begrip Nederlander door hem vooral geassocieerd met nederlanders met een kleine n. En hij is bepaald de enige niet. Bijna iedereen doet dat, bedoeld of onbedoeld; niet in de laatste plaats die nederlanders zelf. Zelfs het spellingsprogramma op mijn computer denk er zo over : het accepteert die kleine letters niet als correct. Toch wil ik ze laten staan.

Deze terminologische dubbelheid leent zich perfect voor wat in de psychologie het 'basic level' van categoriseren wordt genoemd. Het gaat hier om een associatief proces dat automatisch optreedt als we niet ons best doen om wat 'moeilijker', wat theoretischer, te denken. We begrijpen abstracties immers het gemakkelijkst aan de hand van beelden en andere concrete, zintuiglijke, informatie. Je moet je bij een begrip iets kunnen voorstellen, dicteert ons brein.

Puur abstracte begrippen zijn moeilijk te hanteren. De invulling van het concept Nederlander op zo'n manier dat ook mensen van andere herkomst er

onder kunnen vallen is een tamelijk abstracte mentale operatie. Je zou kunnen zeggen dat dit Nederlandschap maatschappelijk zowel als psychologisch nog van de grond moet komen. Zulke veranderingen kosten tijd, maar ze lukken op den duur meestal toch. Immers: nog niet zo lang geleden dachten mensen bij het woord dokter bijna steevast aan een man. Inmiddels zitten er in ons hoofd genoeg vrouwelijke dokters om dat automatisme te doorbreken.

In het geval van het Nederlandschap ligt de taal echter ook flink dwars. Hoe moet je bijvoorbeeld de affaire bij Groen-Links in Den Haag, waarover De Volkskrant onlangs berichtte, verslaan? Het bericht luidde: Turken plegen een coup. Dit hadden zij gedaan, zo rapporteerde de krant, door zich massaal als lid aan te melden, allemaal op de vergadering te verschijnen en 'eigen' mensen te kiezen in het bestuur. Hoezo, Turken? Nederlanders, zult u bedoelen! Maar ja, wie zijn dan precies die eerdere leden? Iemand in mijn omgeving stelde als alternatieve kop voor: Nederlanders stemmen autochtonen weg. Een tip voor De Volkskrant, die merkbaar met dit taalprobleem worstelt.

4 Over wie hebben we het eigenlijk?

Op dit punt gearriveerd zou de lezer kunnen opwerpen: dat beweer je nu wel, dat het Nederlanders zijn, maar is hier niet de wens de vader van de gedachte? En bovendien: wat is in deze kwestie de rol van de Turkse televisie? Hoe kan het kijken naar Turkse programma's mensen nu meer Nederlands maken? Ik zal met het eerste beginnen: het Nederlandschap van de turken met een kleine letter t. Ik wil heel kort drie onderzoeksresultaten bespreken, die meteen ook laten zien hoe moeilijk het is om *niet* vanuit verkeerde aannamen te starten.

Het eerste onderzoek is van Sandra Hoefsloot, die erop is afgestudeerd. Ze onderzocht de veronderstelde verschillen tussen Nederlandse en Turkse kijkers - daar gaan we weer, dit werd gedacht in hoofdletters - in de perceptie van Goede Tijden slechte Tijden, korthedshalve GTST genoemd. Ze heeft voor dat doel een groot aantal scènes uit deze soap op de band gezet en die aan mensen getoond, met onder meer de vraag hoe typerend dit soort gedrag, of dit soort relaties, volgens hen is voor de Nederlandse samenleving. U kent waarschijnlijk het type verwickelingen waar onze nationale soap in schittert: behalve de gebruikelijke draaimolen van verhouden (iedereen heeft met iedereen wel eens wat gehad), doen zich op het relationele vlak nog andere vreemde dingen voor. Zo waren daar de vrouw die door haar man verkracht en bevrucht werd terwijl ze in coma in het ziekenhuis ligt, en de broer en zus die met elkaar naar bed gingen. Hoefsloots verwachting was dat haar Turkse respondenten, wegens gebrek aan andere gegevens, zulke gedrag als representatiever voor Nederland zouden zien dan autochtone Nederlanders, die immers meer informatiebronnen hebben.

Welnu, uit de resultaten bleek dat de twee groepen nauwelijks in hun beoordeling verschilden. En het verschil dat er was tenderde bovendien in omgekeerde richting: de groep Nederlandse respondenten zag de scènes in GTST juist als representatiever, zonder dit overigens toe te juichen. De Turkse respondenten waren in dat opzicht milder voor de Nederlandse samenleving. Zij dachten in elk geval niet dat het hier standaard zo toeging als in GTST.

Zo zie je maar weer.

Ik heb dit verschijnsel - het geen verschil of het 'andersom' verschil - nu driemaal achter elkaar meegemaakt, in krap een half jaar. Volgende voorbeeld: het voetbal.

5. Nederland - Turkije (0-0)

U weet het misschien nog: op 2 oktober 1997 werd in de Amsterdam Arena de wedstrijd Nederland - Turkije gespeeld. Ik heb daar samen met een collega, Hans van der Brug, een onderzoek aan vastgeknoopt. We zijn met twee Amsterdamse voetbal teams naar de wedstrijd geweest. Het ging om de zondag 1 en de zaterdag 1 van Türkiye Spor. Het eerstgenoemde team bestond vooral uit turken, het tweede vooral uit nederlanders (denk om de kleine letters!). Die jongens kregen de kaartjes niet voor niks; we hebben ze eerst aan een pittige kennistest onderworpen. (En dat voor zo'n saaie wedstrijd, tussen twee haakjes.) Deze test was behoorlijk moeilijk. Zo vroegen we ze om uit hun hoofd de complete opstellingen te geven van de een half jaar eerder in Bursa gespeelde wedstrijd Turkije - Nederland. We vroegen om de namen van de spelers van beide elftallen, de reserves, de posities waarop die in totaal dertig mensen speelden, en de clubs waarbij ze zaten. Bovendien vroegen we om precieze beschrijvingen van belangrijke episodes uit de vorige wedstrijd. Echt een soort examen.

Waarom deden we dat?

Onze verwachting was - geheel conform de nieuwe definitie van het Nederlanderschap - dat we het volgende kennispatroon zouden vinden:

Tabel 2. Verwacht kennispatroon: overeenkomst en verschil

<u>Respondenten</u>	<u>Kennis van elftallen</u>	
	Nederland	Turkije
NedNeds	goed	slecht
TurksNeds	goed	goed

De Turkse jongens, die hier immers meestal al lang wonen, en voetballiefhebber zijn, zouden *even veel* weten van het Nederlands elftal als de Nederlanders. Maar bovendien (en dat was het verwachte extraatje) zouden ze *meer* weten van het Turkse elftal. Logisch; turkse mensen kijken immers heel veel Turkse televisie, en nederlandse mensen niet.

De tweede verwachting klopte: de turkse jongens wisten veel meer van het Turkse elftal dan de nederlandse jongens. De eerste verwachting klopte echter niet. Wat bleek?

Dat ziet u in onderstaand tabelletje.

Tabel 3. Gevonden kennispatroon; verschil over de hele linie

<u>Respondenten</u>	<u>Kennis van elftallen</u>	
	Nederland	Turkije
NedNeds	slecht!	slecht
TurksNeds	goed	goed

De turkse respondenten wisten niet alleen meer over de Turkse spelers; ze wisten óók meer over het Nederlands elftal dan de nederlandse respondenten. Veel meer zelfs: een aantal van hen wist alles, perfect. Is dat raar? Welnee, beseften we achteraf: niet als je kijkt naar het opleidingsniveau, en naar het mediagebruik. Dat alles lag hoger voor het Turkse team, dat overigens ook hoger in de competitie speelde. Ze lazen bijvoorbeeld veel vaker Voetbal International. Deze jongens - die overigens wel voor Turkije waren, en met hartstocht het Turkse volkslied zongen - waren tegelijkertijd ook *knappere* Nederlanders dan de nederlandse Nederlanders met wie wij ze vergeleken.

Ja, geen kunst dus, zult u zeggen. Nee, maar het heeft me wel weer even aan het denken gezet. Bestaan die Turken waarover we het zo vaak hebben misschien voornamelijk in onze fantasie?

6. Goede tijden

Het derde geval. Voor de zomer, in mei en juni 1997, hebben we een enquête gehouden op een school voor voortgezet onderwijs in Amsterdam. De school is het Mondriaan Lyceum, met 90 procent leerlingen van allochtone herkomst. De schoolleiding experimenteerde met informatie geven via Teletekst. Twee studenten, Sebastiaan Berkvens en Mariette Schippers, hebben onder mijn begeleiding uitgezocht of het nieuwe informatiesysteem functioneerde. We hebben de gelegenheid tevens benut om de scholieren naar andere vormen van mediagebruik te vragen. Thuis bleken de kinderen inderdaad veelal een andere taal te spreken. Ze bleken thuis ook vrijwel allemaal schotelantennes te bezitten, en vooral hun ouders keken daar veel naar. Waar keken ze zelf het liefst en het vaakst naar? Hieronder in tabel 4 ziet u de top vijf van de favoriete programma's van de Nederlandse, de Turkse en de Marokkaanse leerlingen.

Tabel 4. De top vijf van de favoriete televisieprogramma's van drie etnische groepen op een Amsterdamse school.

<u>NedNed</u>	<u>TurkNed</u>	<u>MarokNed</u>
1 GTST	1 GTST	1 GTST
2 NOW TV	2 Over de rooie	2 Melrose Place
3 Melrose Place	3 Films	3 NOW TV
4 Over de rooie	4 Studio Sport	4 Days of our lives
5 Studio Sport	5 TELEVOLE	5 Studio Sport

De algemene favoriet was dus GTST. Ook voor het overige lijken de lijstjes sprekend op elkaar. Zo staat bij alle groepen Studio Sport in de top vijf. Gek? Welnee, dit zijn in Nederland opgroeiende mensen. Het is misschien eerder gek om iets anders te verwachten.

7. De invloed van de satelliettelevisie

Intussen ziet u onder aan tabel 4, in het midden, wel een vreemd element: het programma Televole, uitgezonden door de Turkse commerciële zender SHOW TV. Hier komt dus eindelijk bij de jeugd de schotel om de hoek kijken. En dat wordt een keer tijd, zult u zeggen, want daar waren we nu juist zo bezorgd over, of op z'n minst nieuwsgierig naar. Waarom? Vanwege de kijkcijfers natuurlijk.

De gegevens die in 1995 werden verzameld door het onderzoeksbureau Veldkamp en die gepubliceerd zijn door de dienst kijk en luisteronderzoek van de NOS werden door velen als verontrustend gezien. Kort samengevat komen ze hier op neer:

- Minstens 42 % van de Turkse huishoudens heeft een schotelantenne
- Men kijkt 34 uur per week TV
- 73 % kijkt meer Turkse dan Nederlandse TV

U ziet, het verschijnsel is inderdaad niet weg te poetsen. Minstens 42 procent van de Turkse huishoudens heeft een schotel antenne, en als je de mensen moet geloven doen ze thuis weinig anders dan naar Turkse programma's

kijken. Een kijkgemiddelde van 34 uur per week - de score van de schotelbezitters - is toch al heel hoog. Het komt neer op 5 uur per dag. En van al die aandacht - nu ja, van al die uren dat het toestel aanstaat, hetgeen toch wel iets anders is - gaat blijkbaar driekwart naar de Turkse zenders.

Hoe laat zich dit nu rijmen met de gegevens die ik eerder op tafel legde - met deze kennelijke expertise op het terrein van het Nederlandse aanbod, althans qua voetbal, en qua series? *Laat* het zich überhaupt wel rijmen, of zijn deze turkse Nederlanders compleet gespleten wezens, met twee gescheiden vakken in hun hoofd: een vak voor Nederland, en een vak voor Turkije? Daarbij komt nog een tweede vraag. Immers: we hebben het nu wel over populaire cultuur gehad, zoals voetbal en soaps, maar wat brengt die televisie teweeg met betrekking tot andere vormen van burgerschap? Hoe gaat dat met de politiek, en de religie? Wat komt er in dat opzicht binnen via de Turkse satelliet?

Misschien is het goed om even voorop te stellen dat ik de Grijsse Wolven niet wil bagatelliseren - die zijn ook in mijn ogen griezelig. En ik ben evenmin liefhebber van religieus fundamentalisme. De vraag is echter of zulke stromingen of ontwikkelingen ook inderdaad worden gevoed door a) het Turkse televisie aanbod hier, en b) de programma's die mensen uit dat aanbod selecteren. Volgens mij is dat niet het geval, en wel om de volgende redenen.

Ten eerste: de meest bekeken zenders en programma's zijn niet zo specifiek gekleurd. U moet bedenken dat ook in Turkije de commerciële televisie het veld domineert. En de kijkers zoeken behalve nieuws vooral amusement. Wat dat betreft zijn Turken ook al niet anders dan Nederlanders. De meest bekeken zenders zijn geen religieuze of politieke zenders van een bepaalde richting, maar commerciële Veronica-achtige zenders, waar het in allerlei opzichten veelkleurig toegaat. Het programma *Televole* bijvoorbeeld, dat in de Top 5 van de turkse schooljeugd stond (zie tabel 4), is een flitsende sterrenshow, met bekende voetballers en andere populaire beroemdheden. Daar komt geen godsdienst of politiek bij kijken.

Ten tweede: we hebben het hier over jongeren. Het komt me voor dat Turkse jongeren *relatief* veel interesse voor politiek vertonen, maar dat betekent nog niet: *veel* interesse. Bovendien is de manier waarop veel turkse jongeren over godsdienst en politiek denken typisch modern. Of post modern, voor wie dat een mooiere term vindt. Turkse jongeren zijn met deze kwesties, vooral met godsdienst, wel erg bezig; meer dan de gemiddelde autochtone leeftijdgenoot. Dat is geen wonder, want ze staan voor een ingewikkelder taak. Ze moeten iets tot elkaar zien te brengen wat nog niet bij elkaar hoort. Maar het moderne is: ze beschouwen de invulling van hun levensbeschouwing als een persoonlijke kwestie, als iets dat onder hun eigen verantwoordelijkheid en competentie valt.

8. Tot slot

In welk opzicht helpt daarbij nu de televisie, en met name de Turkse televisie? Een interessant antwoord op die vraag heb ik gehoord van verscheidene Turkse jongeren die ik de in de zomer van 1997 heb geïnterviewd. U moet zich voorstellen: tot de komst van de satelliettelevisie was het begrip dat onze jonge turkse landgenoten van 'Turks zijn' en van 'moslim zijn' hadden vooral gevormd door hun ouders, hun familie en hun kennissen hier. Die oudere mensen, die vaak van het Turkse platteland kwamen, konden slecht uit de voeten met de vrije omgangsvormen en gewoonten hier, en vertelden hun kinderen dat Turken héél anders dachten en leefden. Maar wat zien deze jongeren nu op de Turkse televisie, die nota bene door hun ouders zo gretig wordt bekeken?

Een volstrekt ander en veel moderner Turkije. Een Turkije van SHOW TV, van vrijere relaties, vrijere discussies over alle mogelijke onderwerpen, inclusief godsdienst. Een Turkije waarin jongeren van beide seksen gewoon met elkaar mogen omgaan, 's avonds naar de disco gaan, en waarin meisjes op hun rechten staan en een goeie opleiding willen. Zij zien, kortom, dat je helemaal niet hoeft te breken met het Turk zijn, of islamiet zijn, om mee te kunnen doen in Nederland. Een jonge vrouw zei het als volgt:

“Eerst dacht ik: Nederlanders, die maakt het allemaal niks uit, die denken alleen maar aan zuipen. Maar als je dan naar de Turkse televisie kijkt, dan zie je het verschil niet eens meer. Die Turken vinden ook alles best. Je ziet het verschil bij de jongeren niet. Oudere christenen en moslims - die vinden allebei de jongeren een losgeslagen zootje.”

Dit is, zoals u begrijpt, voor de jeugd goed nieuws. En voor de ouderen misschien ook, tenslotte, al zal het ze het nodige hartzeer geven. Wat het betekent voor het zich ontwikkelende Nederlanderschap mag u helpen bedenken.

*Opgenomen in: Jeugd en subculturen en nieuwe media.
Report on 1997 National Unesco Conference on youth and
technology. Hoofdstuk 3.*